

УДК 37.013.43+

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКИХ ШКІЛ

кандидат педагогічних наук, Вороніна Г. Л.

<http://orcid.org/0000-0001-7862-2019>

v_gala@ukr.net

кандидат мистецтвознавства, Чуркіна В. Г.

<http://orcid.org/0000-0001-6673-2827>

vikalira@ukr.net

Харківська академія неперервної освіти, Україна, м. Харків

У статті розглянуті актуальні питання формування ціннісних орієнтацій молоді на підґрунті етнопедагогіки. Актуалізована проблема пошуку ефективних шляхів плекання національної ідентичності в умовах Нової української школи. Наголошено, що скарбничкою в процесі залучення дітей до цінностей може стати система виховання в кобзарських братствах. Розкрито механізм цілеспрямованого формування естетичних ідеалів, культивування та передачі духовних цінностей наступним поколінням «панотців» кобзарських братств.

Ключеві слова: етнопедагогіка, ціннісні орієнтації, національна ідентичність, кобзарсько-лірницька школа, принцип культури відповідності.

H. Voronina, PhD in Pedagogics, Churkina V., PhD. in Art, Formation of youth value orientations on the example of the kobzar-lirnic school education system / Kharkiv Academy of Postgraduate Education, Ukraine, Kharkiv

The article deals with topical issues of formation of value orientations of young people in kobza-lyrical schools on the basis of ethnopedagogy.

The problem of finding effective ways of fostering national identity in the context of the New Ukrainian School has been updated. It is emphasized that the system of education in kobza-lyrical schools can be the basis of the system of education and training in kobzar's-lyrnik's schools and fraternities. The mechanism of purposeful formation of aesthetic ideals, cultivation and transfer of spiritual values to the next generations of "gentlemen" is revealed.

Keywords: ethnopedagogy, value orientations, national identity, kobzar's-lyrnik's schools, principle of conformity culture.

Вступ. Спрямовуючи діяльність педагогів на розкриття та розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини, Нова українська школа проголошує виховання на цінностях, орієнтується на морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні цінності (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Формування ціннісних ставлень і суджень, зрозуміло, плекатиме українську ідентичність [5]. У зв'язку з цим виникає потреба опанування педагогами форм та методів національно-патріотичного виховання, спираючись на основні принципи формування національної ідентичності, зокрема принцип культуровідповідності, за яким формування національно-культурної ідентичності здійснюється відповідно до культурних умов України.

Основи народних знань про світ утілені в казках, піснях, прислів'ях та створюють систему етновиховання як традиційну культуру, що дає можливість орієнтуватися у соціальному світі, оскільки забезпечує людину певним порядком заборон, заохочень,

імперативів. Подібні покажчики утворюють соціальні норми (звичаї, вдачі, закони), цінності, символи [1, с. 264].

Яскравою скарбничкою культурологічного підходу до формування ціннісних орієнтацій молоді для сучасного педагога може стати система виховання в кобзарських братствах.

Питанням становлення та розвитку кобзарства, особливостей кобзарсько-лірницька практики, шляхів розвитку освіти та культури Слобідської України, ролі «панотців», опису традиційних форм виховання та покарання присвячені наукові розвідки українських дослідників Г. Данилевського, К. Квітки, Ф. Колесси, А. Пипіна, М. Сперанського, І. Срезневського, М. Сумцова та інших. Аналіз науково-дослідницьких джерел дозволяє стверджувати, що процес виховання та навчання кобзарського учня був безпосередньо пов'язаний із впливом зовнішнього середовища, оточення й життєвої практики та здійснювався під впливом соціальної спільноти (усього загалу братчиків), тобто взаємодія «панотця» і учня, та, по суті, мав ознаки національного виховання.

У добу козацтва кобзарсько-лірницькі навчальні осередки наповнилися ідеями національної свободи, людської гідності, почуття господаря своєї землі та духовною культурою православ'я. Система виховання кобзарських братств поєднувала у собі теоретико-практичне навчання або переймання традицій та набуття вмінь, знань, способів діяльності; формування раціонального та містичного світогляду, що свідчить про розвиток традиційного християнського мислення

Формулювання мети та завдань. Мета статті полягає у виокремленні елементів етнопедагогіки, методів та форм навчання козацько-лірних шкіл, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій молоді.

Виклад основного матеріалу статті. Формування ціннісних орієнтацій в учнів закладів освіти знаходиться в центрі уваги педагогів і насамперед здійснюється шляхом залучення дітей до культури та історико-культурних традицій рідного краю, що створює такі концепти виховання, як облагородження дитячої душі, турбота про серце як головне джерело морального життя, усвідомлення залежності ладу думок, почуттів і дій людини від морального стану, формування нового, гуманістичного мислення, яке є умовою творення будь-якої культури [3].

З давніх віків взаємини між людьми регулюються почуттями, пов'язаними із створенням, відтворенням і сприйняттям прекрасного в народній творчості та житті. Це призвело до виникнення естетично-виховного напрямку в етнопедагогіці, що трактується як цілеспрямоване формування естетичних ідеалів. Виходячи з цього кобзарська етнопедагогіка орієнтує на привчання учнів до ввічливості, чемності, поступливості, уважності, моральності. Процес навчання і виховання є цілеспрямованою діяльністю, у процесі якої вирішуються завдання переймання традиції, загального розвитку й виховання, засвоєння сакральних знань, заснованих на вірі [1, с. 86-87].

Кобзарські традиційні школи – невід'ємна частина нашої історичної та культурної спадщини, що є важливим чинником громадського та політичного життя. Традиційна кобзарська культура віддзеркалювала об'єктивні та суб'єктивні сторони буття, внутрішні й зовнішні особливості української нації, сталість і динаміку державотворчих процесів, діяння і свідомість її героїв. Будучи глибоко національною за своєю суттю, змістом, характером, освіта й виховання в кобзарсько-лірницьких цехах та об'єднаннях спираються на культурно-історичний досвід українського народу, його традиції, звичаї, обряди, духовність.

Структурною основою кобзарсько-лірницьких шкіл є відносини «учитель-учень», які визначаються ставленням «панмайстра» до учня на засадах батьківської любові та є прикладом. Відповідаючи на питання, як проходило навчання кобзарського учня, Гнат Гончаренко, кобзар представник харківської школи розповідав: «Спочатку розкаже, а потім почне співати, а ми повторяємо» [6, с. 121]. Використовуючи метод прикладу «роби як я», «панотець» формував світогляд учня, будучи прикладом для наслідування, сприяв формуванню етичних норм, моральних якостей. Дійсно, у кобзарсько-лірницькій школі велике значення має особа «панотця», який виконує головну навчальну функцію. Саме він у процесі навчальної діяльності відбирає учнів, яких виховує за допомогою прищеплення релігійно-культурних, професійних, мистецьких навичок. Цьому слугували духовні надбання і взірці українського етносу, ритуали, звичаї, моральні норми. Така позиція зумовила професійну діяльність «панотців» та створення системи навчання [9, С. 69-72.], у якій основою механізму роботи кобзарсько-лірницької школи стає ланка «панотець» – учень, але «панотець» – також і батько, і вчитель, і духовний наставник. Це сприяло виникненню самостійної специфічної форми життя громади, або кобзарсько-лірницького братства, з орієнтацією на самовдосконалення, на підвищення професійного рівня, на мандрівний спосіб життя.

Результатом засвоєння традиційної культури у кобзарсько-лірницькому середовищі стає й формування власне якостей особистості: позитивного мислення, здатності до цілеспрямованої діяльності та взаємодії з іншими людьми. Цінності як ядро культури виступають регулятором соціальних зв'язків, взаємодій людей в соціумі, вони об'єднують людей або роз'єднують їх. Таким чином, у

цінностях міститься регулятивний механізм соціального життя, що здійснює стратегічну регуляцію поведінки та спілкування [8, с. 271].

Найважливішим завданням кобзарської етнопедагогіки було здійснення трудового виховання, підготовка учнів до життя в праці, до трудової діяльності, під час здійснення якого «панотці» керувалися принципом: краще вихованою є та дитина, яка раніше залучена до праці [2]. Культ праці як однієї з найвищих суспільних цінностей сприяв формуванню в учнях ініціативності, допитливості, винахідливості тощо.

Побудова процесу передачі навчального матеріалу мало професійну спрямованість, сприяло виникненню нових пізнавальних якостей, самостійному творчому пошуку. Використовувалися методи навчання або переймання, методи перевірки знань та вмінь, викладені зокрема в «Устиянських книгах». Формами організації навчання в кобзарсько-лірницьких школах у своїй більшості мали практичне спрямування [2, с. 5]. Серед основних чинників забезпечення розумового рівня особистості було спілкування, за допомогою чого відбувався мовний, емоційний розвиток, накопичувався початковий життєвий досвід.

Особливі ознаки мало розумове виховання, яке здійснювалося визнаними «панотцями» як цілеспрямований вплив на розвиток розумових сил та мислення учнів, навчання музикуванню [9, с. 69-72]. У процесі розумового розвитку з метою формування гуманістичних цінностей під час проведення свят, обрядів використовувались різноманітні фольклорні жанри, які містили народно-педагогічні та національно-патріотичні ідеї та сприяли розвитку мислення, образної уяви, спостережливості та інших якостей підростаючих поколінь традиційних музикантів [9]. «Панотці» використовували методи практичного мислення, навчаючи сприймати всесвіт у формі цілісних

образів, мовно-логічного та фонографічного мислення - вирішувати життєві завдання завдяки абстрактним і логічним міркуванням [4, с.293].

Участь учнів в обрядах та ритуалах формувало почуття згуртованості, причетності до справ общини, забезпечувало їх становлення як повноправних членів суспільства.

Етновиховання в козарсько-лірних школах спиралося на знання рідної мови, традицій та звичаїв козарсько-лірницького братства. Суспільство, культура впливають на характер індивіда через сприйняття дитиною батьківських розпоряджень та образів, а це натомість впливає на суспільство, тому діяльність зі застосуванням гри на музичних інструментах є початком формування людських рис для передачі інформації на основі використання методів вербального навчання, пояснень та засвоєння життєвого досвіду, знань, умінь та навиків «панотців» [7, с. 654].

Висновки. Як бачимо, система виховання козарсько-лірних шкіл ґрунтувалася на суспільних цінностях, мала алгоритм їх культивування на груповому та особистісному рівнях та передачі наступним поколінням, що дозволяло отримати результат: розуміння учнем механізму відтворення та трансляції цінностей через традиції, звичаї, мову, зразки поведінки. Серед рис народного професіоналізму «панотців» можна назвати володіння особливими методами виховання, наявність сакральної-музичної традиції, професійних секретів майстерності, системність, практична спрямованість. Етнопедagogіка є актуальною та може стати джерелом натхнення для сучасного педагога як носія цінностей.

Литература:

1. Концепція нової української школи. <<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>> (2020, квітень, 22).
2. Андрущенко, В. П., Горлач, М. І. [Ред.] *Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник*. Харків, ВМП «Рубікон». (1997).
3. Вороніна, Г. (2014). *Підготовка педагогів до формування етичної культури школярів*. Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. 1(77). Рівне, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.
4. Крист, Е. (1902). *Кобзари и лирники Харьковской губернии*. Харків, Филолог. общества (т. XIII).
5. Чуркіна, В. Г. (2004). *Харківська кобзарська школа*. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наук. праць. Харків, ХІДМ.
6. Чуркіна, В. Г. (2009). *Ценностный универсум традиционных музыкантов Слобожанщины*. III Всероссийские (с междунар. уч.) научно-творческие «Маничкины чтения». Белгород, БГИКИ.
7. Ваврик, О. (2006). *Кобзарські школи в Україні*. Тернопіль, Збруч.
8. Герченко, В. А., Чорний, І. В, Кушнерук, В. І, Режко, В. А. *Історія світової та української культури*. Київ, Літера ЛТД, 2002.
9. Немов, Р. С. (1999). *Психология. Общие основы психологи* (кн.1, с. 654). Москва, Гуманит. изд. центр Владос.

References:

1. Kontseptsiia novoї ukrainiskoi shkoly . <<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>> (2020, квітень, 22).
2. Andrushchenko, V.P., Horach, M.I. [Red.] *Sotsialna filosofiiia. Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk*. Kharkiv, BMP «Rubikon». (1997).

3. Voronina, H. (2014). *Pidhotovka pedahohiv do formuvannia etychnoi kutury shkoliariv*. Nova pedahohichna dumka: naukovo-metodychnyi zhurnal. 1(77). Rivne, Rivnenskyi oblsnyi instytut pisliadyplomnoi osvity.
4. Krist , E. (1902). *Kobzari i limiki Kharkovskoi gubernii*. Kharkov . Filolog. obshchestv. (t. XIII).
5. Churkina, V. H. (2004). *Kharkivska kobzarska shkola*. Tradytsii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti: zv. nauk. prats. Kharkiv, KhIDM.
6. Churkina, V. G. (2009). *Tsennostnyi universum traditsyonnykh muzykantov Slobozhanshchiny*. III Vserossiiskie (s mezhdunar. uch.) nauchno-tvorcheskie «Manichkiny chteniia».Belgorod, BGKI.
7. Vavryk, O. (2006). *Kobzarski shkoly v Ukraini*. Ternopil, Zbruch.
8. Herchenko, V. A., Chornyi, I. V, Kushneruk, V. I, Rezhko, V. A. *Istoriia svitovoi ta ukrainskoi kultury*. Kyiv, Litera LTD, 2002.
9. Nemov, R. S. (1999). Psikhologiiia. *Obshchie osnovy psikhologii* (kn.1, c. 654). Moskva, Gumanit. izd. tsentr Vldos.